

ČINOHERNÁ KRITIKA V ODBORNÝCH PRINTOVÝCH MÉDIÁCH – PREHEAD SITUÁCIE

SOŇA ŠIMKOVÁ

Divadelná fakulta Vysokej školy múzických umení, Bratislava

Divadelná kritika pred prevratom roku 1989 bola inštitucionálne zabezpečená. Kritici boli zamestnancami Ústavu umeleckej kritiky a divadelnej dokumentácie, Umenovedného ústavu SAV, VŠMU. A bývali aj internými redaktormi printových médií. Napriek tomu sa v polovici 80. rokov na konto systematickosti a frekvencie kritických výkonov Dana Sliuková, pracovníčka spomenutého Ústavu, vyjadrila nasledovne: „Ťažko si zložíš obraz nevidenej inscenácie, ak ti z archívnej obálky vypadnú tri malé recenzie, či jedno interview. Počet úplných mozaík inscenácií poskladaných z takých dokumentov akoby sa zvyšoval smerom k Bratislave. Čím ďalej od metropoly, tým viac kamienkov chýba. Tu už ťažko zložíš obraz, na ktorom ožije inscenácia, o ktorej sme počuli, že bola prinajmenej zaujímavá. To sa jednoducho nedá! A to nehovorím o situácii spred desaťročí. Taká je situácia aj dnes.“¹

Zmenila sa situácia po prevrate roku 1989? Nové je to, že sa vytratili odkazy na závery zjazdov KSČ, teda na ideológiu marxizmus-leninizmu (pozri napríklad zborníky ÚUKDD z 80. rokov). No pokiaľ ide o kvantitu, celoštátne pokrytie a odbornosť recenzií založených do obálok v Divadelnom ústave, asi k veľkým zmenám k lepšiemu nedošlo. Kritika sa dokonca stala témou s katastrofickým podtónom. Do situácie zasiahla totiž ekonomika –odliv dotácií na tlač a periodiká, ale aj obsahová a personálna premena jednotlivých ústavov, inštitúcií a redakcií. A akiste aj rad nových kultúrnych a civilizačných faktorov (medzi inými aj nové médiá a technológie).

Pozrieme sa, ako sa divadelná kritika na Slovensku po „Nežnej“ riešila v spojitosti so stavom printových médií.

Osud slovenské divadlo asi miluje, lebo po zhruba dvadsaťročnom „čakaní na Godota“ v roku 1989 v rámci „perestrojkového“ uvoľnenia sa konečne podarilo uviesť do života dvojtýždenník s najpriliehavejším názvom, *Dialóg*. Šéfredaktorom sa stal Vladimír Štefko, na tento post priamo vyvolený, a vydavateľom bol Zväz slovenských dramatických umelcov. Tento vrcholný riadiaci orgán združoval všetky umenia, ktoré sa zhodli na strešnom pomenovaní, dramatické umenia. Dramatické umenia neboli iba kultúrno-politickým pojmom – názvom profesijno- ideologického orgánu, ale na Slovensku mali aj svoj teoretický ekvivalent, ktorý reprezentovalo jednak dielo kolektívu autorov, *Teória dramatických umení*, považované odborníkmi (napr. J. Paštékom) za originálne a v oblasti teoretického myslenia za vývinovo podnetné.² A jednak prvé

¹ SLIUKOVÁ, Dana. Recenzia ako zrkadlo inscenácie. In ŠABÍK, Vincent (ed). Slovenské socialistické umenie – Kritika IV. *Aktuálnosť umeleckej kritiky*. Bratislava: Ústav umeleckej kritiky a divadelnej dokumentácie, 1987, 250 strán, s. 115.

² ŠIMKOVÁ, Soňa. Trans-generačné premeny v teórii a kritike, hľadanie súvislostí a tendencií. In Dagmar Podmaková (ed.). *Generačné premeny a podoby slovenského divadla (od 80. rokov 20. storočia po dnešok)*. Bratislava: Ústav divadelnej a filmovej vedy SAV, 2012. ISBN 978-80-971155-0-0, s. 33

encyklopedické dielo, *EDUS* – Encyklopédia dramatických umení Slovenska –, ktoré vyšlo práve v inkriminovanom čase prevratu a takisto zahŕňalo štvoricu umení.

V roku 1989 sa dovtedy zdanlivo nehybné dejiny znova dali do pohybu. V tom bola tá milostivosť osudu, že divadelníkom dožičil nástroj, aby mohli najpodstatnejšie udalosti súvisiace s Nežnou revolúciou mapovať a pre históriu fixovať. Nebyť Dialógu, pamäť by mala veľké trhliny, dejiny by sa písali oveľa ťažšie. Vydávanie časopisu však končí číslom 26 dňa 18. decembra 1990.

Opäť sa „osud“ postaral o to, aby vo vydávaní odbornej tlače nenastala priveľká medzera. Mladí predstavitelia činoherných, bábkových a hudobných divadiel, umeňovedných a kultúrnych inštitúcií založili na ustanovujúcom zhromaždení (14. decembra 1989) v Bratislave na troskách Zväzu slovenských dramatických umelcov Fórum mladých divadelníkov na Slovensku s pracovným označením *Medzičas*. Názov vyjadroval jednak generačnú príbuznosť, ale aj spoločné problémy a záujmy mladých divadelníkov v postedukačnom období, keď sa ešte v profesionálnom živote neetablovali. Agentúrnou formou zamýšľali vytvoriť ochranné krídla nad začínajúcimi divadelníkmi.³ Prvé číslo ich tlačového orgánu, *Medzičasopisu*, v počte päťsto kusov vyšlo r. 1991 ako neperiodická tlač s anglickým resumé a v danom roku ostalo jediné. Zostavovateľkou bola Nina Jassingerová. Od ročníka 1992 bola na čele *Medzičasopisu* Anna Grusková v tíme s redaktorkou Nadeždou Lindovskou. Zanikol v roku 1994 štvrtým číslom. V dvoch ročníkoch v pestro štruktúrovaných číslach na diskusné, kritické (publicistické), teoretické aj historické rubriky a s publikáciami celých alebo krátených textov divadelných hier *Medzičasopis* sledoval aktivity mladých umelcov v činohre, tanci, rozhlase a filme. Pričom mladé sa implicitne rovnalo alternatívnosti. Veľmi záslužne staralo sa aj o históriu alternatívy v rubrike Roland retro, obsahujúcej aj spomienkové články o DMJF, ako Pegasník či Divadlo u Rolanda. Čo bolo pozoruhodné, nové združenie mladých umelcov a teoretikov sa konštituovalo znova ako viacodborové, viacmediálne fórum, tentoraz však dobrovoľne, spontánnou iniciatívou. A za zmienku stojí, že 1. číslo r. 1994 – nosiace nové pomenovanie, *Medzičas*, – venovali ženskej problematike. „Keď sme vlani začali uvažovať o ženskom čísle, bola som prekvapená, že táto myšlienka nebola až na výnimky prijatá s porozumením“, napísala šéfredaktorka v úvodníku.⁴ Váhanie pomohla prelomiť prax, fakt, že sa na scéne objavil nový výrazný, tentoraz ženský talent, režisérka Soňa Ferancová? Bez nej by akiste na Slovensku nezačala transformácia myslenia vo vzťahu k rodovej fixácii určitých profesií. V čele čísla sa právom nachádza jej portrét z pera študenta divadelnej vedy na VŠMU a kulturológie na FFUK, S. Sprušanského, podopretý radom osobných vyznaní jej pedagógov a spolupracovníkov. Pozoruhodné, že aj portrét inej režisérky, Ferancovej dávnej predchodkyne, M.-H. Lokvencovej, pripravil muž, Ján Jaborník. Ženská téma sa iba postupne a pomaly začínala ujímať, podopieraná priekopnícku aktivitou feministiek okolo časopisu *Aspekt*. Feministická orientácia v teatrológii sa stane agendou najmä pedagogičky VŠMU, Nadeždy Lindovskej, no jej prvý ucelený príspevok na túto tému, uverejnený v spomínanom *Medzičase*, niesol ešte názov Feminizmus je na Slovensku nadávka.⁵ Feminizmus bola skutočná alternatíva.

³ RECHTORISOVÁ, Marta. Rozhovor s Janou Juráňovou. In. *Dialóg*, roč. 2, 1990, č. 6, s. 3.

⁴ GRUSKOVÁ, Anna. Červené ženské nohy. In *Medzičas*, roč. 94, č. 1, s. 5.

⁵ Feminizmus v teatrológii na Slovensku naposledy zhrnujúco pojednala KYSELOVÁ, Eva. Prenikanie feministickej filozofie a estetiky do slovenskej drámy a divadla po roku 1989 alebo Ženským, teda iným

Rokom 1995 nastala kríza, neboli k dispozícii ani regulárny odborný časopis ani noviny. Oblúbený popularizačný časopis *Film a divadlo* zanikol v roku 1994. Tak Národné divadelné centrum (transformovalo sa z pôvodného Ústavu umeleckej kritiky a divadelnej dokumentácie) z vlastných prostriedkov a z iniciatívy svojich pracovníčok, Silvie Hroncovej a Dominiky Zařkovej, začalo vydávať tlačovinu nazvanú *Teatro*⁶. Prvé číslo vyšlo už v januári 1995. Časopis vychádzal až do konca roku 1999. Zmenou vo vedení NDC, PhDr. Andreja Mařaříka vystriedala Mgr. Silvia Hroncová, printová podoba periodika skončila. *Teatro* pokračovalo ďalej ako internetové médium. Šéfredaktorkou sa stala bývalá redaktorka printového časopisu, PhDr. Katarína Ducárová. Neskôr niektoré príspevky vydala aj tlačou pod názvom *Net rozhovory*.⁷

Divadlo v medzičase, podľa názvu a čiastočne aj z hľadiska personálneho následník orgánu mladých divadelníkov, *Medzičasopisu*, sa deklarovalo ako divadelný štvrtročník Združenia divadelníkov na Slovensku a začalo vychádzať už koncom roka 1996 (1. číslo vyšlo v decembri). Malo spočiatku nadštandardný formát a kriedový papier, časom sa transformovalo na bežnejší (menej nákladný) typ periodika. No časopis ukončil svoju existenciu v roku 2006, lebo podmienky mal podľa vyjadrenia predsedníčky ZDS, Dariny Károvej, prudko neregulárne. Vo vedení sa vystriedali viaceré mladšie kritičky, ako S. Hroncová, A. Grusková, Z. Uličianska, R. Maliti, M. Vannayová.

Nastala opäť medzera vo vydávaní printového média pre divadlo, čo v roku 2006 na seminári a diskusnom fóre pod názvom Problém: divadlo organizovanom v rámci

---

hlasom a perom. In *Deti revolúcie. Zborník víťazných prác súťaže a edukačného projektu Divadelného ústavu*. Bratislava : Divadelný ústav, 2010. ISBN 978-80-89369-16-4, s. 138 – 170

⁶ Poznámka redaktora: Národné divadelné centrum – Divadelný ústav začalo hneď po svojom vzniku (1991) vydávať cyklostylovaný a neskôr xeroxovaný časopis NDC informuje. V roku 1991 vyšli 4 čísla v rozsahu 34, 48, 42 a 73 strán a náklade 200 exemplárov (zodpovedný redaktor Jaroslav Blaho, redigoval Andrej Mařařík), v roku 1992 3 čísla (34, 137 a 40 strán). V roku 1993 štyri čísla NDC informuje redigovala Dominika Navarová, na č. 2 spolupracoval Ivan Hronec a č. 4 Silvia Hroncová (zodpovedný redaktor Jaroslav Blaho). V roku 1994 vyšli tri čísla NDC informuje v redakcii Silvie Hroncovej a v januári 1995 sa objavilo prvé číslo internetného časopisu NDC *TEATRO* (vychádzal mesačne do konca sezóny (posledné dvojčíslo 7/8) a vyšli dve zvláštne čísla, jedno nazvané Slovenské divadelné menu 1/1995, druhé ako spravodajca III. Festivalu inscenácií slovenských hier (16.5.1995). Redigovali ho Silvia Hroncová, Dominika Navarová a Zuzana Uličianska. Od jesene 1995 časopis vychádzal už bez prívlastku „interný“, získal ISSN (1335-146) a do konca roka vyšli 4 čísla v redakcii Silvie Hroncovej, Zuzany Uličianskej a René Paráka, zodpovedný redaktorom bol Andrej Mařařík. Časopis *TEATRO* potom vychádzal pravidelne až do konca roka 1998 keď zastupujúci generálny riaditeľ NDC Oleg Dlouhý zastavil jeho vydávanie.

⁷ Toto obdobie 1995-1998 spadá pod vládu Vladimíra Mečiaru a jeho ministra kultúry, I. Hudeca. Darina Kárová v spomenutom referáte o situácii v médiách a kultúre po nástupe nového ministra kultúry uvádza, že minister r. 1995 neprizval umelecké združenia ku konštituovaniu komisií Pro Slovakia a pod vplyvom štrajku divadelníkov proti transformácii divadiel, ZDS iniciovalo hnutie, ktoré sa 5. 9. 1996 na povestnom stretnutí 411 osobností v Charlie centre etablovalo pod názvom Otvorené fórum Zachráňme kultúru. Dnes je to už právny subjekt v podobe občianskeho združenia s cieľom vytvoriť prirodzené demokratické prostredie na rozvoj kultúry a umenia. A. Mařařík v internetovom časopise *Teatro* pripomenul zásluhný krok námestníka MK Miša M. Kováča vo vláde Milana Čiča, ktorý v poslednej chvíli zachránil časopis amatérov, *Javisko*, s tým, že sa otvorí aj profesionálom. Pozri MAŘAŘÍK, Andrej. Stav a perspektívy alebo notorická kríza kritiky, web *Teatro* roč. IX, 2004, č. 1-2. [dostupné na <http://www.teatro.sk/teoretickeclanky.html>, 27.7.2013] V rokoch 2001 – 2003 v obsahu *Javiska* prevažovali texty zamerané na mapovanie diania v slovenskom profesionálnom divadle, čo sa nepáčilo amatérskym divadelníkom a ich inštitúciám. V roku 2004 bolo vydávanie časopisu pozastavené a vyšlo len jedno číslo na udržanie kontinuity. V roku 2005 dochádza k reprofiliácii periodika, redakčným zmenám a jeho návratu k staronovej koncepcii – obsah čísel mal tvoriť menej článkov o profesionálnom divadle a oveľa viac textov o amatérskych divadelníkoch a recitátoroch.“ (pozri internet, Prvá slovenská divadelná doména [dostupné na http://www.divadlo.sk/novinky.asp?menu=G_DIVADELN%C9%20%C8ASOPISY_7, 27.7.2013]

festivalu *Dotyky a spojenia* ako sprievodné podujatie pod gesciou Slovenského centra AICT a v spolupráci so SKD Martin dňa 27. júna 2006 účastníci jednohlasne komentovali ako kolaps. Diskusia niesla pomenovanie stavu aj v názve, „Kolaps divadelnej kritiky je kolapsom divadla“ a vyšla tlačou ako samostatný zošit, ktorý zostavili Z. Uličianska a R. Maliti.⁸ V diskusii vystúpili viacerí, pričom Darina Kárová aj radikálne vyhlásila: „Od zániku *Dialógu* na jar 1992 nemáme časopis reflektujúci aktuálne dianie v divadle“ (ide o omyl v dátume zániku, pozn. S.Š.). Ďalej Kárová priblížila situáciu, k akej došlo systémovým opatrením MK r. 1999, pričom z pozície generálnej riaditeľky sekcie umenia MK SR sama bola jeho spolutvorcom. Na základe toho prešli časopisy do tzv. voľného prostredia. No potom sa drasticky krátili granty MK a doplatili na to najmä umelecké periodiká. Záverom konštatuje, že časopis môže znova vzniknúť iba pod strechou Divadelného ústavu.

Z tohto tlaku napokon v marci r. 2007 začala vychádzať revue *Kód*. Prvou šéfredaktorkou sa stala Romana Maliti. Novinkou bolo, že paralelne DÚ spustil internetové mapovanie premiér na Slovensku, *is. theatre*, monitoring slovenských divadiel. Vznikol tým ale nový problém, potreba prispievateľov pre dvojité „kanál“. Dopyt po recenzentoch, ktorý sa zrazu takto zvýšil, rieši DÚ zapájaním študentov DF VŠMU, najmä Katedry divadelných štúdií. Zároveň sa rozmnožili edukačné príležitosti, vedľa tradičnej školy pribudli vzdelávacie workshopy, či už v rámci AICT (seminár mladej kritiky), či počas festivalov, ako *Divadelná Nitra* a *Nová dráma*, pričom nová sieť festivalov FIT ako súčasť svojich podujatí takisto organizuje semináre pre mladú kritiku. Takto vyrástla nová generácia kritikov, presnejšie, kritičiek (feminizácia profesie je nápadná), Dária Fehérová, Eva Kyselová, Lenka Dzadíková, Mirka Kičňová (s pohyblivou identitou kritičky -dramaturgičky), ktorá sa rýchlo etablovala v existujúcich médiách. No publikačných možností stále nie je dosť.

Poprevratová problematika, odrážajúca sa na stránkach tlačenej kultúry by sa mohla zhrnúť do dvoch veľkých, inšpiratívnych tém: alternatívne divadlo a reprezentatívne divadlo štátnej kultúry, SND.

Alternatívne divadlo riešili na svojich stránkach najmä časopisy *Medzičasopis*, *Javisko*, *Divadlo v medzičase*. Najvýraznejší reprezentant alternatívy, Divadlo Stoka a jeho zakladateľ, Blaho Uhlár, však „plnili“ aj stránky nešpecializovaných periodík, dennej tlače i kultúrnych týždenníkov. Zo Stoky sa stala kauza, na ktorej sa najvypuklejšie odrážali manká slovenskej kultúrnej politiky. Systematický historicko-teoretický výskum alternatívneho divadla sa podujalo vykonať pracovisko Katedry estetiky a kulturológie Prešovskej univerzity v Prešove pod vedením Karola Horáka (pozri niekoľko vydaných zborníkov).⁹

Problematika SND bola a je po celé roky od prevratu azda tou najchúlostivejšou. Má viacero rovín a etáp. Súhrnnejšie sa jej venovala medzinárodná vedecká konferencia na tému národných divadiel v roku 2010.¹⁰

⁸ Problém divadlo. Zostavili Z. Uličianska, R. Maliti. Bratislava: Divadelný ústav, Slovenské centrum AICT-IATC, Martin: SKD, 20 s.

⁹ ŠIMKOVÁ, Soňa. Réžia teoreticky (v knižných publikáciách). In Dagmar Podmaková (ed.). *Proces rozvoja divadelnej réžie po roku 1989*. – Bratislava: Ústav divadelnej a filmovej vedy SAV, 2012. ISBN 978-80-967283-9-8, s. 21

¹⁰ Príspevky z medzinárodnej vedeckej konferencie, ktorú iniciovalo ZSDKT a KDF SAV pod názvom *Idea národného divadla v 21. storočí*, vyšli In Slovenské divadlo, roč. 58, 2010, č. 3.

Prvý úder dostalo SND od národne orientovanej kritiky (L. Čavojský, E. Lehuta) krátko po vzniku samostatnej Slovenskej republiky. V západnom zahraničí funkcia národných divadiel už bola značne odlišná od pôvodnej, grunderskej, ako to v medzinárodnom zborníku skonštatoval Marvin Carlson: „ (...) posun v hlavnej funkcii európskych ND od skorého 19. storočia do neskorého 20. storočia je typický. Jeho funkcia už viac nespočíva v tom, že je tmelom rodiaceho sa národa, ale zastáva skôr rolu kultúrneho monumentu, ktorý je svedectvom toho, čo už politicky dobre etablovaný štát v oblasti kultúry dosiahol.“¹¹ U nás ako by sa národ v r. 1993 bol spolu s novo sa etablujúcim štátom iba zrodil. Časť inteligencie a politikov sa vo verejnom diskurze vrátila k rétorike herderovskej koncepcie národa, národnej identity, národného štátu a svojbytnosti národnej kultúry, pochádzajúcej ešte z 19. storočia.

Aj požiadavky na orientáciu a tvár ND od časti kritiky sa niesli v podobnom duchu. Predmetom polemiky sa stala najmä dramaturgia, jej orientácia na „cudziu“ tvorbu a údajná ignorácia pôvodnej domácej dramatiky, ľahostajnosť divadla k historickým národným výročiam, prevažala aj prevaha komediálneho žánru, sexualizácia repertoáru, aj dojem, že SND sa mení na alternatívne divadlo, podráždenie vyvolávali aj organizačné a pracovné otázky.¹²

Národne orientovanú kritiku spestrila časom kritika z radov mladšej a najmladšej generácie, ktorá sa už na národnú agendu prednostne neorientovala. Monika Michnová, vtedy ešte študentka 5. ročníka divadelnej dramaturgie na VŠMU, v príspevku pod názvom Kamenné divadlo? v *Domino Fórum* podrobila všestrannej kritike všetky zložky činohernej časti inštitúcie. Z tradičných funkcií žiadala najmä, aby SND bolo smerom navonok, k Európe, reprezentačnou inštitúciou a pre ostatné slovenské divadlá modelom.¹³ Glosa Jany Wild v *Divadle v Medzičase* z toho istého roka nebola o nič milosrdnejšia: autorke prekážali umŕtvujúca zotrvačnosť a izolácia divadla od divákov.¹⁴

Situáciu nepomohli zmeniť ani turbulencie na vedúcich postoch a palácové prevraty. Kritika najpovolanejšia – napríklad z pera Jána Jaborníka v časopise *Kód* z roku 2010 – stav umenia v SND (ale komplexne aj iných oblastí jeho fungovania) podrobila tvrdej a výstižnej analýze.¹⁵

Zdá sa, že najnovšie vedenie divadla na viaceré podnety kritizujúcich zareagovalo. Kritika teda azda zohrala svoju základnú rolu zrkadla a korektora.

Záverom pre porovnanie uvediem, čo si o role kritiky v súčasnom západnom svete myslí napríklad kanadská teatrologička, Josette Féral. Podľa nej ako súčasné umenie, tak aj súčasná kritika sú ohrozeným druhom. A jednako stále má kritika zásadný význam. Musí sa však stále znova redefinovať, aby držala krok s dobou. Musí si predovšetkým súrne potvrdiť svoju spoločenskú zodpovednosť a svoju estetickú funkciu, s vedomím, že píše jednak históriu ale že takisto načrtáva aj budúcnosť.¹⁶

¹¹ CARLSON, Marvin. National Theatres: Then and Now. In *National Theatres in a changing Europe*. Edited by S.E. Wilmer. New York : Palgrave Macmillan, 2008. ISBN 1-4039-4435-0, p. 28

¹² Išlo najmä o príspevky uverejňované v časopise Literárny týždenník.

¹³ MICHNOVÁ, Monika. Kamenné divadlo? In *Domino fórum*, Kultúra, roč. 9, 2000, č. 37 (14. 9. – 20. 9.), s. 16.

¹⁴ WILD, Jana. Hladina ustálená. In *Divadlo v medzičase*. Roč. 5, 2000, č. 1, s. 5.

¹⁵ JABORNÍK, Ján. SND v súvislostiach. In *Kód*. Roč. 4, 2010 (január), č. 1, S. 29-35.

¹⁶ FÉRAL, Josette. *Théorie et pratique du théâtre. Au-delà des limites*. Montpellier : L'Entretemps éditions, 2011. ISBN 9782355391286, s. 64.

Slovenská kritika si je toho v zásade vedomá.¹⁷ Čo asi najviac v tomto kontexte znepokojuje, je slabá spätná väzba na osi kritici-umelci. Lebo kritika predovšetkým by mala aktivizovať súčasný, synchronný diskurz o divadle. Plnenie obálok Divadelného ústavu je iba logickým dôsledkom jej aktivity.

---

¹⁷ A má s tým aj historickú skúsenosť, viď svedectvo Petra Bú in <http://reflektor.vsmu.sk/priestor/priestor-detail/article/Peter-Bu-mladym-kritikom/>.